

схвалити тарифно-цінову політику для транспортних перевізників в напрямку їх зменшення та підвищення конкурентоспроможності транзитних послуг в Україні та залучення додаткових транзитних вантажних потоків.

Література

1. Підсумки роботи Держмитслужби за 2009 рік [Текст]. — К.: ДМСУ, 2010. — 120 с.
2. Івашина О.Ф. Інституціоналізація економічного розвитку: монографія [Текст] / О.Ф. Івашина. — Дніпропетровськ: Наука та освіта, 2009. — 284 с.
3. Приймаченко Д.В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: Монографія [Текст] / Д.В. Приймаченко— Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. — 332 с.
4. Россинский Б.В. Таможенные режимы по российскому законодательству. Обзор и опеределение [Текст] / Б.В. Россинский // Закон. 2006. — № 6. — С. 5—12
5. Шестакова М. О таможенных режимах [Текст] / М. Шестакова // Право и экономика. — 2006. — № 9. — С. 79—88
6. Лукьяненко Е.В. Налоговое регулирование международной торговли товарами [Текст] / Е.В. Лукьяненко. — Донецк: ІЭП НАН України, 2008. — 112 с.
7. Яцушко А.Н. О понятии и классификации таможенных режимов [Текст] / А.Н. Яцушко // Экономические и правовые проблемы таможенной деятельности: Сб. науч. тр.: В 2-х ч. — Ч. 1. — М., 1999. — С. 210—212.
8. Митний кодекс України [Електроний ресурс] — Режим доступу: <http://customs.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 15.05.2010 р.

О. Ю. Попова, канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСІВ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто стан та перспективи розвитку інституціональних засад інтеграції економічних та екологічних інструментів управління розвитком господарських процесів. Обґрунтовано стратегії управління розвитком на основі встановлення прав власності

на обмежені природні ресурси. Визначено принципи побудови моделей економіко-екологічного розвитку суб'єктів господарювання на основі дотримання принципу холізму.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Інтеграція, розвиток, права власності, природні ресурси, менеджмент

Поступові зміни у сучасній економічній системі вимагають від суб'єктів господарювання докорінного переосмислення критеріїв та стандартів діяльності. В першу чергу це стосується гармонізації темпів економічного розвитку та рівня техногенного тиску господарської діяльності на стан довкілля. В сучасних умовах фіксується суттєве погіршення якості та кількості корисних для виробництва та споживання природних ресурсів, стан яких є і результатом, і базисом для реалізації виробничих процесів. Тому виникає об'єктивна необхідність розробки принципово нових підходів до управління розвитком суб'єктів господарювання на основі впровадження ефективних механізмів поєднання екологічних та економічних параметрів діяльності.

Сучасними науковцями здійснено значний внесок до вдосконалення теорії управління з огляду на визначення складу екологічних факторів, розроблено якісні та кількісні моделі оцінки економіко-екологічної ефективності процесів розвитку господарської діяльності. Зокрема, на особливу увагу заслуговують праці, в яких наголошується на необхідності визнання суспільством екологічним імперативів та включення їх до стандартів управління господарськими процесами [1]. Науковцями наголошується на необхідності рівноправного забезпечення реалізації як короткострокових, так і довгострокових економіко-екологічних інтересів розвитку України [2], відзначається першочергова роль інновацій у системі забезпечення розвитку економічних процесів [3], зазначається важливість інституціональних реформ для зміни та узгодження правил та процедур суспільно-економічного розвитку [4, с. 88]. Як вади на шляху до гармонізації економічних та екологічних результатів господарювання фахівцями відокремлюється підкреслюється недосконале інституційне забезпечення [5]. Тому актуальності набувають питання поєднання економічних та екологічних впливів у системі управління розвитком на базі чітко фіксованих правил, процедур подолання проблем залежності від траєкторій попереднього розвитку.

Метою даної роботи є дослідження сучасного стану та розвитку інституціональних засад інтеграції екологічних та економічних інструментів управління розвитком господарських процесів для забезпечення переходу на більш високу траєкторію розвитку.

Інтеграція, зокрема у галузі економіки, означає процес розвитку стійких взаємозв'язків окремих суб'єктів господарювання, що призводить до їх поступового злиття. Основними ознаками інтеграції є взаємопроникнення і сполучення виробничих процесів; структурні зміни в системі господарювання; цілеспрямоване регулювання інтеграційних процесів. У загальному вигляді порядок інтеграції економічних та екологічних інструментів управління розвитком господарських процесів можна представити у вигляді послідовності виконання наступних етапів управлінських дій: встановлення цілей розвитку; планування спрямованості розвитку; обґрунтування інтегрованих інститутів управління екологічною спрямованістю розвитку; забезпечення екологічної спрямованості розвитку.

Перший етап є пов'язаним із формулюванням цілей розвитку підприємства. У загальному визначенні ціль представляє бажаний стан об'єкта управління, що має суб'єктивну цінність або корисність для суб'єктів управління. У якості безпосереднього мотиву будь-яка ціль спрямовує та регулює управлінські впливи учасників господарської діяльності, які повинні підкорятися об'єктивним законам, реальним можливостям навколишнього середовища і самих суб'єктів. Цілі управління екологічною спрямованістю економічного розвитку підприємства повинні охоплювати не лише максимальне зниження техногенного навантаження виробничо-господарських процесів на стан довкілля, що, як було показано у більш ранніх роботах автора даної статті, надає лише короткострокові економічні вигоди та унеможливує не тільки довгострокове економічне зростання та розвиток, а й гармонізацію темпів економічного розвитку з темпами зміни техногенного впливу на стан довкілля, що є достатнім та необхідним для задоволення поточних та майбутніх суспільних потреб. Саме таке формулювання цілей дозволить розкрити не лише суспільну значущість управління екологічною спрямованістю розвитку підприємства, а й підкреслити її важливість для відшкодування реалізованих витрат суб'єктом господарювання в процесах виробництва та споживання й отримання бажаного прибутку. При цьому прибуток підприємства, як один з результатів розвитку, не повинен розглядатися як головна мета розвитку. Адже прибуток у сучасних умовах господарювання відіграє подвійну роль. З одного боку, прибуток може розглядатися як фінансовий еквівалент отримуваних результатів розвитку та ризиків реалізації господарських процесів у кількісному вимірі. З іншого боку, прибуток становить підґрунтя для подальшої реалізації програм розвитку

підприємства. В цьому сенсі саме прибуток виступає найголовнішим інструментом фінансового забезпечення потреб підприємства у розширенні, модернізації, інноваціях тощо. Особливого значення набуває дане зауваження при спробах асоціювати прибуток з місією підприємства. У цьому випадку порушується логіка побудови місії як чіткої причини існування суб'єкта господарювання або його стратегічних господарських одиниць (СГО), нівелюється специфіка діяльності та їх відмінностей від інших суб'єктів господарювання або окремих СГО. Ототожнення прибутку з місією підприємства призводить до втрати усвідомлення підприємством свого статусу, принципів роботи та об'єктивності намірів керівництва підприємства.

Планування екологічної спрямованості розвитку вимагає створення дієвих стратегій розвитку, як довгострокових заходів, що забезпечують реалізацію цілей розвитку підприємства. Дослідження сутності та змісту розроблених сучасних стратегій розвитку суб'єктів господарювання надає можливості поділити їх на дві великі групи [6—12]. Перша група стратегій розвитку підприємств із дотриманням екологічних та економічних стандартів якісних та кількісних перетворень у системі господарювання базується на припущенні повної залежності господарських процесів від стану довкілля та кількості природних компонентів, що споживаються у процесах виробництва та споживання у вигляді ресурсів. Інша група передбачає включення до складу загальних витрат на забезпечення розвитку підприємства витрат на відновлення стану довкілля або попередження негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище, що свідчить про наявність можливостей саморегуляції господарських систем і досягнення еквівалентності економічного розвитку підприємства екологічному. Реалізація двох груп стратегій передбачає використання принципово відмінного інструментарію реалізації. При формуванні та реалізації стратегії першої групи головним інструментом регулювання темпів екологічної спрямованості розвитку стають інституційні обмеження для призупинення або повної зупинки використання обмежених природних ресурсів, що дозволить гармонізувати темпи економічного зростання та екологічної деградації. Для реалізації стратегій другої групи необхідна оцінка компонентів довкілля, залучених до процесів виробництва та споживання в системі господарювання.

Інституційні обмеження, що встановлюються для темпів економічного зростання та розвитку господарських процесів, сприяють зменшенню антропогенного навантаження на стан довкілля.

Тому у довгостроковому періоді екологічні небезпеки економічного розвитку та зростання виробництва і споживання зменшуються, що поступово взагалі усуває необхідність забезпечення екологічної спрямованості розвитку підприємств. Однак, при встановленні такого роду обмежень межі відтворення екосистем та відшкодування негативного впливу на стан довкілля недостатньо чітко визначені. Діюче в Україні законодавство примушує до обмеження споживання природних ресурсів, впровадження маловідходних та безвідходних технологій, замкнутих виробничих циклів. Зокрема, у Концепції національної екологічної політики на період до 2020 р. зазначено, що в Україні має місце найвищий у Європі рівень споживання природних ресурсів та природних компонентів, рівень техногенного навантаження в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинених країнах [13]. Законом України «Про відходи» [14] передбачено пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку. У Розпорядженні «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» від 17 жовтня 2007 р. № 880-р. наголошується на рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень [15]. Передбачається, що реалізація Концепції надасть можливість стабілізувати та поліпшити стан навколишнього природного середовища до рівня, безпечного для життєдіяльності населення; усунути прямий зв'язок між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього природного середовища, упровадити систему екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

Апріорі у зазначених документах фіксується перетинання певної межі використання екосистем у господарських процесах та наголошується на необхідності подолання негативних тенденцій, але кількісні межі не встановлено. Тому успішність реалізації стратегій, заснованих на інституціональних обмеженнях, залежить, переважно, від демонстрації відповідними інститутами розбіжностей між межами та досягнутими станами забруднення довкілля і темпами економічного зростання та переконанні у необхідності усунення такої розбіжності. Зважаючи на сучасний

стан розвитку промислових підприємств та обсяги інформації з боку інститутів про перетинання такої межі, досить важко досягнути стійкого переконання суб'єктів господарювання у необхідності упровадження економіко-екологічно ефективних методів організації виробництва, принципів корпоративної екологічної відповідальності, оптимізації обсягів викидів і скидів, утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі вторинних. Наприклад, розвинуті європейські країни або США вже заштовхнулися із проблемами екологічної деградації, проте відбувається постійне збільшення обсягів промислового виробництва із паралельним підвищенням ресурсо- та енергомісткості господарських процесів. Захистом сучасного неприйняття інституціональних закликів до ресурсозбереженням може стати той факт, що впровадження дорогих ресурсозаощаджуючих технологій у короткостроковому періоді призведе до втрати підприємствами конкурентоспроможності за показниками прибутку. У підсумку стратегія, зорієнтована на використання інституціональних обмежень, не дозволяє ефективно вирішувати завдання управління екологічною спрямованістю економічного розвитку підприємств.

Головна проблема реалізації ефективних стратегій управління екологічною спрямованістю розвитку господарських процесів другої групи на сучасному етапі господарювання обумовлена, передусім, відсутністю об'єктивної оцінки вартості залучених до процесів виробництва та споживання природних ресурсів. Причинами слід вважати вільність впливу на довкілля, що не має, як правило, прямих витрат, і відсутність прав власності на більшість природних компонентів. У сучасному економічному просторі у відповідність із дією об'єктивних економічних законів неоцінені фактори виробництва можуть і будуть використовуватися необмежено. Згідно з концепцією Р. Коуза, що демонструє взаємозв'язок між економічними суб'єктами, що впливають на інших, при чіткому визначенні прав власності такі суб'єкти можуть прийти до згоди щодо відшкодування збитків або іншого перерозподілу ресурсів, що дозволить усунути питання про суспільність витрат забруднення навколишнього природного середовища. Тому в умовах ринкового середовища однозначне встановлення прав власності призведе до підвищення ефективності розподілу ресурсів у суспільстві та, як наслідок, забезпечить активізацію та прискорення процесів розвитку. Проблема встановлення прав власності характерна не лише для обмежених природних ресурсів, як факторів економічного розвитку господарських процесів.

Доведено, що існує тісний взаємозв'язок між надлишковою забезпеченістю природними (сировинними) ресурсами, негативними наслідками для соціально-економічного зростання і розвитком демократичних інституцій держави [16—17].

Негативний вплив надлишку ресурсу на стан економіки пояснюється слабким захистом державою прав власності. Враховуючи, що більшість розвинутих країн не здатні забезпечити свій поступальний соціально-економічний розвиток за рахунок тільки власних ресурсів, то питання власності на ресурс (доступу до нього, розпорядження ним) є тим каталізатором, який спричиняє більшість екологічних конфліктів і протистоянь, які у свою чергу становлять суттєву загрозу ресурсній безпеці держав. Прагнення до отримання виключного права користування природними ресурсами та отримання максимального прибутку в умовах обмеження доступу до ресурсів інших осіб та неспроможність держави через свої інститути забезпечити економічним суб'єктам гарантії права власності на ресурс спонукає останніх «тікати» у тіньову економіку для отримання високої ресурсної ренти, частина якої потім витрачається на оплату послуг кримінальних (нелегальних) угруповань із захисту прав власності [5].

Пріоритетним на цей час методом формування цін на природні ресурси, як факторів виробництва, можна вважати механізм встановлення податків, наприклад, податку А. Пігу або податку Г. Хотеллінга. При використанні податку А. Пігу необхідне визнання розриву між приватними та суспільними витратами та виграшами, що становить підґрунтя неефективного розподілу ресурсів. Тоді негативні зовнішні ефекти (приватні витрати на забезпечення економічного розвитку перевищують суспільні) можуть бути усунені за допомогою податку, а позитивні зовнішні ефекти (існують у разі, коли суб'єкти господарювання отримують вигоду без відповідної компенсації при перебільшенні суспільної цінності приватної) — за допомогою субсидій з боку держави. Розмір податку, у такому разі, повинен точно дорівнювати граничному збитку, а субсидії — граничному виграшу. На цей час даний податок вдало використовується при оподаткування викидів та скидів забруднюючих речовин до довкілля, однак для вітчизняної економіки величина податку не дорівнює граничному збитку реципієнта цих відходів.

За Г. Хотеллінгом встановлення високих норм податків на видобувні ресурси обумовлює тенденції до їх консервації. За розробленими ним моделями формування ціни при нескінченному періоді видобутку природних ресурсів останні набувають статусу не-

вичерпних, і собівартість видобутку таких ресурсів знижується. Якщо податок подовжує термін видобутку ресурсу і призводить у кінцевому підсумку до зниження собівартості, то така ситуація повністю відповідає вимогам стійкого розвитку, в якій суспільство повинно забезпечувати задоволення майбутніх потреб шляхом обмеження сучасних. Крім того, встановлення такого роду податків дозволяє також прогнозувати зменшення суспільного добробуту, адже встановлення відповідних податків та їх зростання для стримування обсягів видобутку призведе до падіння суспільної цінності такого ресурсу внаслідок підвищення вартості його споживання, що включатиме і підвищений податок.

Слід зауважити, що методика встановлення цін на природні ресурси через податки виправдана і має ефективність лише у випадку стабільної розвинутої економіки, в якій суб'єкти господарювання впевнені у тому, що зібрані податки будуть спрямовані саме на відновлення стану довкілля та покращення якості та підвищення кількості пошкоджених або знешкоджених ресурсів, а сам природний капітал має «справедливу» вартісну оцінку. Отже саме право власності на природні ресурси та компоненти довкілля дозволяє вільно обмінюватися цими факторами виробництва та безпосередньо споживати їх за ринковими цінами, а встановлення «справедливої» ринкової ціни природних ресурсів спонукає суб'єктів господарювання до оптимізації залучення та використання природних ресурсів

Третім етапом інтеграції інструментів управління розвитком господарських процесів є економіко-екологічне обґрунтування інтегрованих структур, необхідне для виявлення рівня екологічної небезпеки розвитку господарської діяльності підприємства і своєчасного обліку економіко-соціальних наслідків впливу зміни стану довкілля на темпи розвитку. Забезпечення ефективного функціонування інтегрованих структур повинна гарантувати екологічну безпеку населення, зростання рівня задоволення суспільних потреб, зростання економічного добробуту суб'єктів господарювання, мінімальний збиток природному середовищу й населенню при стійкому соціально-економічному розвитку підприємства, сприятливі екологічні умови для активізації та прискорення процесів розвитку господарської діяльності, раціональну й ощадливу витрату природних, матеріальних, паливно-енергетичних і трудових ресурсів; випуск екологічно безпечної продукції, впровадження високопродуктивного мало- та безвідхідного технологічного устаткування й техніки.

Важливе місце в обґрунтуванні інтегрованих структур посідає побудова моделей розвитку, які пов'язують кількісні та якісні па-

параметри екологічної спрямованості розвитку та є формалізацією цілей розвитку та способів їх досягнення. Модель, у загальному вигляді, є спрощенням образу системи-оригіналу і представляє сукупність найбільш істотних для опису системи співвідношення у вигляді цільової функції й сукупності обмежень. Спрощений образ реальної системи відрізняється від системи-оригіналу тим, що в ньому знаходять висвітлення тільки домінуючі фактори (змінні, обмеження, параметри), що визначають основну лінію поведінки реальної системи.

Побудова моделей базується на вивченні можливих сценаріїв розвитку та ефектів зворотного зв'язку забезпечення екологічної спрямованості розвитку з економічними результатами господарювання. При побудові моделі встановлюються кількісні співвідношення для вираження цільової функції й обмежень у вигляді функцій від керованих змінних. Вибір функціональних та порядку побудови моделі залежить від характерних рис і складності досліджуваного об'єкту. Якщо розроблена модель відповідає деякому загальному класу математичних моделей економічних процесів (наприклад, моделям лінійного програмування, сіткового планування, теорії ігор тощо), то для формування залежностей можна скористатися загальновідомим математичними правилами і методами. Якщо ж математичні співвідношення занадто складні й не дозволяють одержати аналітичних залежностей, доцільним є побудова імітаційних або евристичних моделей.

Імітаційні моделі відтворюють поведінку об'єкту протягом деякого проміжку часу на основі ідентифікації ряду подій, розподіл яких у часі дозволяє отримати важливу інформацію щодо поведінки інтегрованої системи. Необхідні для побудови моделі характеристики системи реєструються тільки в моменти реалізації цих подій. Інформація щодо характеристик системи накопичується у вигляді статистичних даних і оновлюється щораз при настанні кожної з подій, за якими можна визначити міру досягнення цілей розвитку. Для побудови імітаційних моделей не потрібно використання математичних функцій, що явно пов'язують змінні. В той же час імітаційному моделюванню притаманний основний недолік: кількість моделей дорівнює кількості експериментів, що неминуче обумовлює наявність експериментальних помилок. Евристичні методи моделювання розвитку господарських процесів базуються на інтуїтивно або емпірично обраних правилах обґрунтування шляхів та способів досягнення поставленої мети і використовуються в тому випадку, коли використання математичних інструментів виявляється складним

або взагалі неможливим, а точне розв'язання проблеми знайти неможливо.

Основним загальним принципом побудови моделей, поза залежністю від способу опису функціональних зв'язків, є дотримання принципу холізму, який ґрунтується на двох складових — координації та власне інтеграції. Координаційна складова вимагає для забезпечення ефективного планування розвитку обґрунтування інтегрованих структур для кожної СГО або суб'єкту господарювання не як ізольованого відокремленого об'єкту, а з огляду на відкритість систем господарювання та наявність взаємозв'язків, що обумовлюють залежність темпів та спрямованості розвитку від аналогічних показників суміжних СГО або суб'єктів господарювання. Інтеграційна складова регламентує необхідність врахування вертикальних взаємозв'язків моделювання розвитку СГО (суб'єктів господарювання) на всіх рівнях. Комбінація принципів координації й інтеграції дає відомий принцип холізму, згідно з яким чим більше елементів і рівнів у інтегрованій системі, тем більш ефективним є побудова моделей одночасно для всіх рівнів та елементів у взаємозалежності у протилежність традиційному плануванню «верху вниз» або «знизу нагору».

Слід враховувати, що запропонованим у роботі інституціональним основам інтеграції економічних та екологічних інструментів управління розвитком господарських процесів притаманні ряд небезпек: для менш розвинутих СГО інтеграція призводить до більшого відтоку ресурсів; ефект втрат від збільшення масштабів виробництва; ефект асиметрії інформації, в якому жертви забруднення довкілля схильні до перебільшення власних збитків, а винуватець — до перебільшення розмірів природоохоронних витрат. Однак такі небезпеки в повній мірі нівелюються низкою переваг: створюється можливість досягнення ефекту масштабу виробництва; забезпечується зростання рівня конкуренції між СГО; підвищення економічних результатів діяльності паралельно із поліпшенням екологічних показників розвитку; поширення досвіду екологічної спрямованості економічного розвитку на інші СГО. Для подальшого дослідження питання потребуються розробки стандартів екологічної спрямованості розвитку, встановлення чітких функціональних зв'язків між економічними та екологічними показниками розвитку та оцінки їх впливу на рівень суспільного добробуту для створення додаткових стимулів реалізації економічної ініціативи суб'єктами господарювання в досягненні екологічної спрямованості розвитку.

Література

1. Хлобистов Є.В. Економічна безпека України у глобальних викликах сучасності / Є.В. Хлобистов // Механізм регулювання економіки. — 2008. — № 4. — Том 1. — С. 157—162.
2. Александров І.О. Майбутнє України: стратегія поступу: монографія / І. О.Александров, О. І.Амоша, В. П.Антонюк, І. В.Багрова, Н. О.Балтачєєва, С. О. Біла / НАН України; Інститут економічних наук України; Академія економічних наук України. — Донецьк : Юго-Восток, 2008. — 304 с.
3. Буркинський Б.В., Лазарева Є.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарева / НАН України; Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. — О.: ІПРЕД НАН України, 2007. — 140 с.
4. Рустамов Э. Принципы эволюционной модернизации переходных экономик /Э. Рустамов // Вопросы экономики. — 2009. — № 7. — С. 85—96.
5. Сабадаш В. В. Інституційні аспекти врегулювання екологічних конфліктів (регіональний і міжнародний рівні) / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. — 2008. — № 1. — С. 68—77.
6. Гальчинський А. С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.Г. Бабенко, Я.Б. Базилюк, Б.В. Буркинський / . — Офіц. вид. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
7. Гринів Л.С. Економіка України: національна стратегія розвитку= Economy of Ukraine: national strategy of development: [монографія] / Л.С. Гринів, О.В. Стефанишин, Ю.М. Гончар, М.В. Кічурчак, О.С. Ривак, М.І. Терехух / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка / Лідія Святославівна Гринів (ред.). — Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2009. — 444с.
8. О'Д. Френсіс. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку: документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні» / О'Д. Френсіс, В. Джарти, В. Шевчук, Г. Білявський, С. Волков, Б. Данилишин / Програма Розвитку ООН; Глобальний Екологічний Фонд. — К., 2007. — 184 с.
9. Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження): [кол. монографія] / НАН України; Інститут проблем ринку і економіко- екологічних досліджень / Б.В. Буркинський (ред.), В.М. Лисюк (ред.). — О. : [Б.в.], 2008. — 321 с.
10. Україна — 2015: Національна стратегія розвитку. — К.: Громадсько-політичне об'єднання «Український форум», 2008. — 118 с.
11. Хоменко Я.В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України / Я.В. Хоменко. — К.: ДРУК-ІНФО, 2008. — 389 с.
12. Шапар А.Г. Стратегія і тактика сталого розвитку: [монографія] / А.Г. Шапар, М.А. Ємець, П.І.Копач, О.К. Тяпкін, В.Б. Хазан / НАН

України; Інститут проблем природокористування та екології / А.Г. Шапар (ред.). — Д.: Моноліт, 2004. — 313 с.

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція національної екологічної політики на період до 2020 р.» від 17.10.2007 р. № 880-р. Режим доступу: www.kmu.gov.ua.

14. Закон України «Про відходи» (N 1825-VI (1825-17) від 21.01.2010 р.). — ВВРУ. — 2010. — N 10. — Ст.107.

15. Розпорядження «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року». Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>.

16. Ross M. The Political Economy of the Resource Curse / M. Ross // World Politics. — 1999. — Vol. 51. — P. 297—322.

17. Ross M. Does Oil Hinder Democracy? / M. Ross // World Politics. — 2001. — Vol. 53. — P. 325—361.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2010 р.

УДК 330.8 (338)

С. О. Біла, проф., д-р наук держ. упр.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування»
НАН України (м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ XIX — ПОЧАТОК XX СТ.)

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено основні закономірності формування інституційно-правового середовища розвитку підприємництва та соціальної відповідальності бізнесу в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.). Досліджено заходи державної політики Російської імперії щодо вирішення «робітничого питання», у тому числі за рахунок створення та функціонування інституту державної фабричної інспекції. Визначено, що основною причиною домінування підприємницького патерналізму в Російській імперії стала низька «ціна підкорення закону» та відсутність розвинутого інституційного середовища (системи соціального страхування та соціального захисту, професійних спілок, лікарняних кас тощо). «Інституційні пастки» гальмували розвиток процесів соціальної відповідальності бізнесу в Російській Імперії, що призвело до революційних подій 1917 р.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Інституційно-правове середовище; державна політика; «робітниче питання»; підприємницький патерналізм; фабрична інспекція; соціальна відповідальність бізнесу.